

KÉZFOGÁSOK

Dr. JÁN KMET'

A HÁBORÚ UTÁNI JUGOSZLÁVIAI SZLOVÁK IRODALOM

Az újabb vajdasági szlovák irodalom egy sor különleges ízlésű és hangulatú irodalmi alkotásban e vidék szlovák munkásembere elé varázsolja Vajdaság jelenének és múltjának művészi képét. Ez az irodalom megfelelő módon és gazdag tartalommal tölti ki a táj szép számú szlovákságának általános emberi és művelődési tudatát, humanizmusában gazdagítja, modern korunkban teljesebb emberré teszi őket, s figyelmét új, öngazgatású szocialista jövőnek és a jugoszláviai nemzetek és nemzetiségek közösségének testvéri fejlődése felé irányítja. Témái eredendően irodalmiak és hagyományosan népiesek; élénken rezonál minden újra és modernre, változatos, de ugyanakkor kiegyensúlyozott és mértéktartó, különös tekintettel a létezésének és fejlődésének helyére, idejére és körülményeire. Az a tény, hogy ez az irodalom elsősorban a mai és az itteni életből meríti anyagát, meghatározza alapvető tematikai irányvételét, habár alkotásait különböző kifejezésbeli, stílusi és tematikai jegyek jellemzik és a művek minősége is eltérő.

Az újabb vajdasági szlovák irodalom létezésének és születésének három alapvető meghatározója van: a hagyomány, a forradalom és a többi jugoszláv és csehszlovák irodalmakkal való kapcsolat. Az itteni, vajdasági szlovák irodalmi hagyomány immár kétszáz éves, tulajdonképpen 1795-től tart, azóta, amióta Juraj Rohonj Kulpinban megírta első jelentős latin, majd cseh és szlovák verseit, s összeállította az itteni szlovák költők első versgyűjteményét. Ezt a munkát 1864-től, amikor Jozef Podhradski Újvidéken megkezdte a szlovák folyóiratok kiadását, a fejlett vajdasági szlovák publicisztika is lelkesen támogatta. Ez az irodalmi örökség túlnyomórészt tanulságos népies elbeszélésekből állt, továbbá polgári szellemű tárcákból és életképekből, melyek a szlovák és szerb értelmiségnek nemzeti emancipációért folytatott együttműködését tükrözték. Mindezek a hagyományok a mai erőteljes fejlődés folyamán nagyrészt túlhaladtak, s legfőlegbb a második vagy harmadik vonalban mutatkoznak még meg, az igazi irodalmi meghatározók mögött. Ez a szakasz ma már többé-kevésbé

az indulás korszakába tartozik, hisz már 1938-ban új súlypont felé tolódott el a modern vajdasági szlovák irodalom, ekkor alakult meg ugyanis a petrováci gimnáziumban a Branjo Társaság nevű csoport, amelynek irodalmi vezetője a költő Juraj Mučaji volt. A forradalom újabb lendületet adott a társaság irodalmi aktivistáinak, háború előtti marxistáinak és élharcosainak. Ez a nemzedék írta meg verseiben a harci kiáltások, a sorsdöntő történelmi leszámolások élményét a háború utáni, az ötvenes évek közepéig tartó első időszakban; ez vázolta fel a hatvanas évek elején azt a fejlődési vonalat, amely ma is meghatározza a vajdasági szlovák irodalom szintjét és irányát. Ennek az útnak és iránynak kialakulásában jelentős helyet foglal el a kapcsolatteremtés a csehszlovák és jugoszláv irodalmi áramlatokkal. A vajdasági szlovák irodalom teljes nyíltsággal kereste ugyanis a kapcsolatot mindazokkal a körökkel, amelyek késznek mutatkoztak irodalmi értékeit figyelembe venni és becsülni; amelyekkel a vajdasági szlovák irodalom alkotásai megismerésre méltó törekvéseket jelentettek, akár mint az egyetemes szlovák irodalom része, akár pedig mint a jugoszlávítai nemzetiségek irodalmi produkciójának része.

Az újabb vajdasági szlovák irodalom fejlődésében három, eléggé markánsan kirajzolódó fejlődési szakaszt lehet megállapítani: az első a harcos és erőteljes jelentkezés ideje (1938-tól 1954-ig); a második a kilombosodás és érvényesülés szakasza (1955-től 1967-ig); s végül a mai, harmadik szakasz, a vajdasági szlovák irodalom beérésének és termése betakarításának periódusa (1968-tól 1973-ig). Ebben a legutóbbi korszakban a vajdasági szlovák irodalomnak néhány év alatt több alkotása jelent meg, mint a felszabadulástól napjainkig együttvéve. A születés mozgalmas periódusában a harcos üzenet uralkodott a vajdasági szlovák költészetben (Juraj Mučaji, Pavel Bohus, Andrej Ferko, Pavel Mučaji), és a harcos aktivizmus a hagyományos realista prózában (Janko Čeman, Miroslav Krivák). Ez a költészet nemzedéki művészi kifejezési formáját egy antológiában juttatta kifejezésre (*Új napok felé*, 1950), amelyben a már említett élen járó alkotók mellett új nevek is szerepeltek, köztük Michal Babinka és Ján Labáth.

Ennek a művészi felfogásnak a tematikai, kifejezésbeli és eszmei-esztétikai irányát a legnagyobb mértékben meghatározta Juraj Mučaji 1942-ben írt *Branjo Társaság* című, sodró erejű antifasiszta poémája, amelynek élményköre a Bački Petrovachoz és e táj szépségeihez fűződik, s amely a Bački Petrovac-i gimnázium tanulóinak és élharcosainak elszánt és harcos antifasiszta kiállításáról szól, és korai hősi bukasuk tragikus balladája is.

*Megszállták a falut immár a hóhérok,
Kezükön bilincs vasa csendül,
Janicsárok tapossák szívünket, lelkünket,
Szennyes sötétség issza be a könnyet
Meg a tétlen ekéknek jajos énekét.*

*Iskolád betiltják, kenyered elveszik,
Minden szép vesztese most következik.*

*De érik az idő kapát ragadni,
Az izmok dagadnak, jobbak az acélnál,
Titokban várni, bosszút esküdni.
S ha út az óra, jaj nektek, hőhérok!*

Ez az élmény uralkodik a vajdasági szlovák költők műveiben az első háború utáni években is. Ekkor az ilyen harcos aktivista költemények állandóan jelen voltak a vajdasági szlovák munkásemberek széles rétegeiben. Különösen nagy hatásuk volt Pavle Bohuš fegyverbe szólító harcos verseinek — ezek 1944 őszén jelentek meg a Hlas Ludu nagy példányszámú első számaiban —, s nagyban hozzájárultak a forradalmi szellem térhódításához a népfelszabadító hadsereg első szlovák brigádjának megalakításakor. Az irodalmi megformálásnak ilyenfajta hangneme, amely visszhangra talált a közönség széles rétegeiben, 1954-ig tartott. Ekkor jelent meg Andrej Ferko *Leláncolt vér* című verseskötete és Miroslav Krivák *Pirkadat a rónán* című regénye. A sorsformáló kor harcos kiáltásai ekkor az erkölcsi értékek átcsoportosításában és elemzésében csengtek vissza, s az új szocialista élet alapkövét jelentették később. A sötétség korszakából felszabadult ember előtt új, fényes távlatok nyíltak a szocialista hazában, s mindezt egy általános újjászületés erőteljes jelképrendszere követte az irodalomban. Andrej Ferko, az akkori időszak legjelentősebb irodalmi díjának nyertese ezt így fejezte ki gazdag képi-séggel versében:

*Két világnak kísértet-határán
fáklya gyullad szívek sortüzéből.
Szikla töredékéből, dobogó szívekből,
nyers erők mennydörgő szavánál
ember születik az emberek között,
s nyögik jajukat vajúdó viharok.*

A vajdasági szlovák költő látomásában megszületett embernek elég ereje és önbizalma volt ahhoz, hogy elinduljon a kiteljesedés és érvényesülés új útján. Ebben a jelképrendszerben már megmutatkoznak a vajdasági szlovák irodalom második szakaszának körvonalai is. Ebben az 1955-től 1967-ig tartó szakaszban az irodalmi látásmód kemény burkából kitekint ez az irodalom az új témák és kifejezési lehetőségek tűzijátékába, a szélesebb jugoszláv látóhatár új tájaiba, és saját irodalmi képességeinek felmérésével ismét a helyét keresi a kortársi irodalmi életben. Már 1953-ban szlovák irodalmi tanácskozást tartanak Vajdaságban. A tanácskozás hatására szervezettebb és tartalmasabb formát kap az egymás közti kapcsolatteremtés és fejlődés, 1961-től kezdve pedig a Noví Život — korábban Naš Život — című folyóirat évenkénti irodalmi tanácskozásain irodalmi díjakat osztanak ki, s ezek tovább serkentik, fejlesztik az irodalmi alkotómunkát.

Már Andrej Ferkónál is megfigyelhetjük, hogy a *Leláncolt vér* című említett verseskötetében nem egy esetben választott témát költeményeihez tágabb értelemben vett jugoszláv égtájról; verseiben ott

erősödik Kosovo és Macedónia életének ihlető ereje; Pavel Mučaji a rónát megéneklő szonettjei mellett versciklust ír a tengerről; Ján Labáth ugyancsak tengerihlette verseket ír, de Bosznia is megihleti; Michal Babinka néhány évig Boszniában élt a Sandžak vidékén, s ez az élménykor verseinek nemegy képében visszatér költői erejével; városaink motívumai pedig sűrűn előfordulnak Viera Benková, Lehet és Juraj Tušiak verseiben is. A két háború közötti vajdasági szlovák irodalom jugoszláv irányzata és ahhoz való mai kapcsolódása valószínűbb és tágabb formát ölt. 1962-től kezdve a vajdasági szlovák irodalom vezető alkotóit felveszik a Jugoszláv Írószövetségbe. Legelőször Michal Babinkát és Ján Labáthot, nem sokkal később pedig Pavel Mučajit, Juraj Tušiakot és Viera Benkovát.

Ugyanebben az időszakban jutott egyre inkább kifejezésre a vajdasági szlovák irodalomnak az a törekvése is, hogy szerbhorvát nyelven megismertesse alkotásait a vajdasági irodalmi közönséggel. Ilyen téren a legeredményesebb az 1960 és 1963 közötti időszak; ezekben az években számos irodalmi előadáson olvastak fel szerbhorvátra fordított műveikből a vajdasági szlovák írók; ezek közül jelentős volt az Újvidéki Ifjúsági Tribünön megtartott találkozó, az Újvidéki Népegyletmen megtartott irodalmi est, a szlovák írók fellépése a Belgrádi Filológiai Karon a nemzetiségek irodalmát bemutató est keretében, valamint az újvidéki lapokban és folyóiratokban megjelent méltató-sok sora. A vajdasági szlovák irodalmat bemutató vállalkozások legjelentősebbike az 1962-ben megjelent kétnyelvű szlovák–szerbhorvát antológia volt: *Rovina spieva — Raspevana ravnica (Zengő róna)*, amelyet Ján Labáth és Miroslav Antić állított össze, bár ezzel korántsem fejeződött még be a vajdasági szlovák irodalom bemutatása. Sok még a tennivaló. A Novi Život című szlovák irodalmi folyóirat folyamatos megjelenésének harmincadik évfordulója alkalmából Bački Petrovacon rendezett ünnepséget a szervezők egybekötötték Ján Čajak író születése századik évfordulójának ünnepségeivel. A kettős jubileumon számos hazai és csehszlovákiai vendég jelent meg, hogy kifejezze a vajdasági szlovák irodalom eredményeinek elismerését.

A hatvanas években a fenti törekvésekkel párhuzamosan egyre több vajdasági szlovák alkotó műve jelenik meg Csehszlovákiában, és hívja fel magára a szlovák irodalmi körök figyelmét. 1964-ben az aktív vajdasági szlovák írók csoportja bemutatkozott a központi szlovák irodalmi lapban, a Slovenske pohľadiban; a vajdasági szlovák írók legjelentősebb alkotóinak, Ján Labáthnak és Michal Babinkának pedig jelentős verseskötetei jelentek meg Pozsonyban. 1965-ben megjelent Ján Labáth könyve, *A felhők lázadása*, 1966-ban pedig Michal Babinkáé, az *Istentelen nyarak*. Ezek a vállalkozások még inkább hozzájárultak a vajdasági szlovák irodalom érvényesüléséhez, ezáltal az egyetemes szlovák kultúrában. Noha ez az irodalom, a Vajdaságban élő szlovákság szűkebb körét nem számítva, tulajdonképpen Csehszlovákiában ismertebb, mint Jugoszláviában, témái és társadalmi mondanivalója mégis kifejezetten itteniek — túlnyomórészt vajdaságiak —, és mellőzve mindenfajta nemzeti hatást vagy korlátot, igen sok jugoszláv motívummal és alakokkal gazdagította az

egyetemes szlovák irodalmat. Ezt a hagyományt az újabb vajdasági szlovák irodalom tovább folytatja. Ján Labáth prózai munkáiban például a szlovák alakok mellett gyakran szerepelnek jugoszláv hősök is. A *turkesztániai lovas* című novellagyűjteményében és *Az elődök földjén* című későbbi elbeszélésében egyes leírások és alakok Újvidék különös hangulatát tárják fel, és az egykori Futaki utca világát idézik:

»Megálltunk egy asztalosműhelynél, aztán egy lakatosnál, aki garázsajtók készítésével foglalkozott; egy elektrotechnikus műhelynél, ahol akkumulátorokat töltöttek, majd egy gumijavitónál. Szóba elegyedtünk egy legénnyel, aki éppen egy motorkerékpárt szerelt szét az ajtó előtt. Azt ajánlotta, érdeklődjünk a szemben levő házban, ott, ahol az ősszel Mika Glišić elbarikádozta magát, amikor megszökött a börtönből. A rendőrség teljes huszonnégy órán át leste. Egy lány volt vele, és Glišić azzal fenyegetőzött, hogy megöli. Rászántuk magunkat, bekopogtattunk. Erősen kifestett szőkeség jelent meg, és rögtön kelletni kezdte magát a fiatal Božović előtt. Bekopogtattunk valami fészkerbe is. Egy öreg dugta ki a fejét. Báránybőr bekecs volt rajta. Hosszúkás ősz feje volt, és apró szeme, mely úgy villogott, mint a zsarátnok. Nem, semmiféle Nikola Đukanović nem lakik itt. De itt van Živka, Živka Njunjić. Neki van valakiye Amerikában. De nem, nem fogunk tőle sokat megtudni, mivel beszámíthatatlan...«

A falu—város viszonylatában történő nagy társadalmi változásokkal több vajdasági szlovák író is foglalkozik, különösen Pavel Čáni, Pavel Crna és Juraj Tušiak, mivel ezek az események okozzák a legtöbb törést az itteni szlovák munkásember tudatában és fel-fogásában. Az itteni szlovák munkás maga is parasztember volt még nemrég, és csak fokozatosan tudott megválni addigi életének tradíciójától, miután kapcsolatba került a mai társadalmi és életmódbeli vívmányokkal. Az újabb vajdasági szlovák irodalom nem vetette el a hagyományos paraszti-falusi színezetet, amely alapvető jellemzője volt, de ebben a korszakában megoldotta a népiesség és a modernség számos ellentmondását az anyag- és témaválasztás területén, kiutat talált az irodalmi stílus és kifejezőmód ellentmondásaiból, s mindig sikerült neki széles és egységes eszmei-esztétikai platformon maradnia, amely sokféle és művészileg új közelítés- és kifejezőmódot tesz lehetővé. A vajdasági szlovák irodalom gazdagsága éppen abban jut kifejezésre — nem tévesztve szem elől az olvasót, akúhoz szól —, hogy lépést tud tartani a csehszlovákiai és a hazai irodalom modern áramlataival. Néha igen erőteljes módon kifejezi az itteni kisember lelki alkatának jellemző sajátosságait, valamint a vajdasági falusi élet formáit, amelyek — az állandó haladás ellenére is — még mindig őriznek valamit sajátos jellemzőikből és varázsukból.

Itt kell megemlítenünk Janko Čemant, akinek számos verse és kisprózája, de különösen novellái és regényei egy sajátos realista dinamizmussal mutatják be a vajdasági falvak széles utcáinak hagyományos életét, a vajdasági rónát, amelyen legények és lányok, becsületesek és tolvajok, higgadt és berzenkedő emberek járnak-kelnek, dolgoznak, lopakodnak, isznak, káromkodnak, leselkednek, vereksze-

nek, ellenségeskedést szítanak vagy néha kegyetlenül leszámolnak egymással. Az esti és éjszakai néptelen falusi utcák sötétjében fárasztó napi munka után legények kíséretük a lányokat, ölelgetik és csókolgatják őket, nemegyszer átélve közben életük valódi drámáját is. Az *elhomályosult szemek* című mesteri novellájában Janko Čeman így írja le a néptelen falusi utca éjszakai eseményeit:

»Ondrej csak akkor ment el, amikor a toronyóra elütötte a tizenkettőt. Egyszerre Anna is elálmosodott. Bement, s én is hazafelé indultam, eltelve valamiféle szorongással, hisz a paplak melletti kis hidon kellett átmennem és a hársfák alatt. Alig tettem meg néhány lépést, az utca másik oldalán, a Sikora-ház felől valamilyen zajt hallottam, mintha valaki éppen a fáról ereszkedne lefelé. Jobban megnéztem, s láttam, valóban mászik valaki lefelé az eperfáról. Az eperfa egész az árok partján állt, éppen Sikorának kapujával szemben. Tompa dobbanás hallatszott, az alak a földön termett. Szóval lestek. De kit? Mindkettőnket vagy csak Ondrejt, vagy esetleg Žužka becsületét ellenőrizték?

Csendben megszállták a hidat. Vártak. De mit, kit? Azt akarták látni, meddig leszek Annával vagy Ondrej Žužkával? Arra készültek, hogy elverjenek engem vagy Ondrejt?

— Gyerünk aludni, fiúk... — igyekeztem tréfás hangot megütni, de nem sikerült. Én szóltam elsőnek, gondoltam, megpuhítom őket, s baj nélkül jutok el mellettük.«

Az újabb sajátos, differenciált és kikristályosodott jellegű vajdasági szlovák irodalom, tízegynéhány aktív írójával most lépett az új, harmadik szakaszába, a beérés és a termés betakarításának szakaszába: új versgyűjtemények, novellakötetek és hosszabb idő után ismét több regény megjelenése várható. Az Obzornak, a vajdasági szlovákság könyvkiadójának Újvidékre költöztetésével, a szlovák nyelv és irodalom tanszékének megnyitásával az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karán, a szlovák íróknak a Vajdasági Íróegyesületbe való bekapcsolásával és a szlovák publicisztika további fejlődésével új, jobb feltételek között fejlődik tovább a vajdasági szlovák irodalom. Az új nevek megjelenése — különösen a kritikus Mihailo Harpanjé és Vičazoslav Hronjecé —, továbbá számos cikk, tanulmány, kritika és recenzió új erőt jelent, új ízeket és színtéziseket, távlatokat a hazai szlovák irodalom kijelölt útján. Ebben az időszakban jelentetik meg versesköteteiket vagy prózaköteteiket a szlovák irodalom vezető egyéniségei: Babinka, Labáth, Benková, Tušiak, és új alkotásokkal jelentkeznek azok, akik hosszú évek óta nem publikáltak, vagy csak most teszik közzé első alkotásaikat: Bohuš, Čeman, Crna. Néhányan közülük szerbhorvát nyelven is kiadták verseiket, mások pedig jelentős irodalmi díjakat nyertek. Napjaink szlovák irodalma, kifejezési eszközeit nézve, kiteljesedett, valóságábrázolása gazdagabb és modernebb lett, ahogy azt már Michal Babinka régebbi verse is sejtette.

Kétségbeesetten köröznek rezdüléseim, rezdüléseitek és rezdülések fölött az elfeledett jegenyék vacogó lelkei. A hegyi tavak ébredő tükréhez hasonlítanak és lejtik gyerekes képtelenségeiket, akár a távoli szelek az akácfa bolygatott levelei között.

*Tán a réges-régen elhalt gabonaföldek nedvei súgják szerelmük csá-
bitó metafizikáját, s könnycseppekkel, a nevetés cseppjeivel és
harmatcseppekkel ébredve gondolják ki bíbor távlataikat.*

Az éjjél szent pillanatai.

*Kezdődnek az indulók, a mély sötétség pusztító szépségének indulói,
hogy megfoganjék a kövek és sömörök magzata.*

*Kezdődnek a bűnök,
a jövendő gabonaföldek,
a jövendő emberek és mondatok
képtelen aprócska bűnei,
a sötét zápora alatt, mely simogat,
gyűlöl, szeret és pusztít.
Szégyenlősen lélegzik fel a távoli, öreg határ.*

— — —

*Az ember itt van a földön.
Otromba álmai és tüskés keze van.
Vigasztalan homok az ujjai közt,
meg az ekevas rozsdás öröme.
Ökle van és szíve.
Szőnivalója, és az egész égbolt az övé.
És övé a »jó napot« és az elsuttogott
»isten véled!«*

Jung Károly fordítása

A fönti összeállítás — akárcsak a következő számainkban sorra kerülő többi ismertetés — eredetileg a Jugoszláv Rádióhálózat *Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek háború utáni irodalma* című műsora számára készült. Magyar szövege az Újvidéki Rádió *Szépirodalmi Kalauz* című adásában hangzott el. Az anyagot az Újvidéki Rádió szíves hozzájárulásával közöljük.